

In 2019, the exhibition *The Elk in the Dunes* from the collections of the East Prussian State Museum in Lüneburg (Germany) was held at the Pranas Domšaitis Gallery – it was the last of eight exhibitions organised at the PDG in cooperation with the East Prussian State Museum. It was dedicated to the rather popular elk motif so commonly encountered in East Prussian art by members of the Nidden Artists' Colony. Images of elk painted by one of the most celebrated animalist painters of the

Nidden Artists' Colony – H. Kallmeyer, and the colony's founder E. Bischoff-Culm were on display, along with minor sculptural works by L. Vordermeyer and U. Enseleit, along with two modest ceramic exhibits – a square plaquette (tile) with a painted elk and a goblet decorated with the figure of an elk. Both works were made at the ceramic workshop in Lasdehnen (present-day Krasnoznamensk, Kaliningrad Oblast), which functioned in the 1920s–1930s.

Apie briedžius kopose ir paveiksluose

Kristina Jokubavičienė

Tarptautinė paroda „Briedis kopose“,
Prano Domšaičio galerija,
2019 m. spalio 25–gruodžio 8 d.

Kuratoriai:
Jörn Barfodas, Kristina Jokubavičienė

Parodoje „Briedis kopose“ iš Rytprūsių krašto muziejaus Liuneburge (Vokietija) rinkinių eksponuoti Eduardo Bischoffo (1890–1974), Ernsto Bischoffo–Culmo (1870–1917), Luise Dannehl, Johannes Endruschato, Ursulos Enseleit, Richardo Friese'ės (1854–1918), Hanso Juliuso Bernhardo Kallmeyerio (1882–1961), Michaelio Kiefferio, Alexanderio Kolde'ės (1886–1863), Karlo Kunzo (1904–1969), Dimitrijaus Prokofiefo (1879–1950), Edgaro Schilke'ės, Ludwigo Vordermeyerio tapybos, skulptūros ir grafikos darbai, sukurti XX a. I pusėje. Rytprūsių krašto muziejaus ir Prano Domšaičio galerijos

bendradarbiavimas prasidėjo 2006-aisiais. Jo rezultatas – aštuonių parodų ciklas, kuris aktualizavo užmirštą Mažosios Lietuvos (Prūsų Lietuvos) ir Klaipėdos krašto dailės paveldą. Klaipėdiečiai turėjo progą susipažinti su Nidos dailininkų kolonijos dalyvių Horsto Skodlerrako, A. Kolde'ės, seserų Annos ir Nathali Sinnhuber, Karlo Eulensteino, Carlo Knaufo ir Ernsto Mollenhauerio kūryba. Aštuntoji, paskutinė, ciklo paroda „Briedis kopose“ buvo skirta Rytų Prūsijos dailėje gana populiariam, Nidos dailininkų kolonijos dalyvių kūriniuose dažnai aptinkamam briedžio motyvui.

Pasak parodos kuratoriaus, Rytprūsių krašto muziejaus direktoriaus pavaduotojo dr. Jörno Barfodo, Rytų Prūsijoje briedis nuo seno buvo laikomas ypatingu gyvūnu, o XIX a. tapytojų R. Friese'ės ir Heinricho Krügerio animalistinio žanro paveiksluose jis buvo vienas svarbiausių motyvų: „Tapytojui, pasirinkusiam tokią savitą temą, reikėjo specifinių žinių. Specializaciją,

Ernst Bischoff-Culm
Briedžio galva. 1904
Kartonas, drobė, aliejus;
62,2 × 79,2 cm
Rytprūsių krašto muziejus

įgūdžių tobulinimą taip pat skatino paveikslų pirkėjų poreikiai ir lūkesčiai. Matyt, todėl laukinius gyvūnus Kuršių nerijoje tapė tik du dailininkai. Pirmasis pradėjo H. Krügeris. Jo dėka susiformavo briedžio vaizdavimo dailės kūriniuose tradicija. Anksti mirusio dailininko pradėtą darbą nuosekliausiai net keturiasdešimt metų tęsė Hansas Kallmeyeris."

BRIEDŽIŲ TAPYTOJAS

Nutapytų briedžių, kitų laukinių gyvūnų ir paukščių gausa Nidos dailininkų kolonijoje niekas negalėjo pralenkti H. Kallmeyerio, tapytojo, grafiko, peizažo ir animalistinio žanro atstovo. Parodoje buvo eksponuojami net devyni jo kūriniai.

Vaikystėje H. Kallmeyeris kartu su tėvu, Prūsijos armijos karininku, iš Erfurto atvyko į Geldapę (vok. *Goldap*). Iš pradžių mokėsi čia, vėliau Gumbinės (vok. *Gumbinnen*, dab. Gusevas) Friedricho gimnazijoje ir Friedricho kolegijoje

Karaliaučiuje (vok. *Königsberg*, dab. Kaliningradas). Toliau pasuko į kalnakasybos mokslus Mansfelde (Saksonijos provincija, Vokietija), vėliau perėjo į Teisės fakultetą Karaliaučiaus universitete.

1907 m. H. Kallmeyeris metė „rimtus“ mokslus ir nusprendė tapti dailininku. Teigiama, kad Dresdene privačiai mokėsi pas Karlą Schmidą, o 1908 m. pavasarį pradėjo studijas Dresdono dailės akademijos vidurinėje klasėje. Jam pasisekė, nes turėjo gerus profesorius. Piešimo mokėsi pas Richardą Müllerį, tapybos – pas impresionizmo oponentą Otto Zwintscherį, vėliau pateko pas animalistą Emanuelį Hegenbarthą, kuris tapyboje nuosekliai laikėsi impresionizmo principų. E. Hegenbartho įtaka jaunam studentui buvo didžiulė. Dailės mokslai sekėsi: 1911 m. jis laimėjo Akademijos mažąjį sidabro medalį, 1912 m. – didįjį, o 1914 m. baigęs studijas pasinėrė į svaiginantį laisvo menininko gyvenimą. Nors įprasta manyti, kad menininkai fiziškai nestiprūs, H. Kallmeyeris buvo sportiškas ir

pasitempęs – žaidė ledo ritulį, mėtė ieti, su bendraminčiais Karaliaučiuje buvo įkūręs futbolo klubą. Dar besimokydamas 1911 m. dalyvavo bendroje parodoje garsiajame Bernhardo Teicherto dailės salone Karaliaučiuje, o po metų paveikslus rodė dailės parodoje Dresdene. Atspėti, ką vaizdavo jo kūriniai, nesunku: tai buvo aliejinės tapybos kompozicija „Prie Pietų jūros“¹ bei akvareliniai ir grafiniai darbai, vaizduojantys elnius, briedžius bei žuvėdras.

Kas taip lemtingai pasuko H. Kallmeyerio likimą nuo praktiškų mokslų meno link? Pasak paties dailininko, buvę taip: „1905 m. aš, dar studentas, iš Karaliaučiaus pirmą kartą atvykau į Kuršių neriją. Atsitiktinumas lėmė, kad apsišojau Hermanno Blode'ės viešbutyje [Nidoje – *aut. past.*]. Jame, vadovaujami E. Bischoffo-Culmo ir nuo jo neatskiriamos kolegės Berthos Schütz, gyveno ypač linksmi žmonės – profesorius [Georgas – *aut. past.*] Knorras, Oskaras Mollis, Fritz as Behrendtas ir kiti, kurie jau daugelį metų buvo Kuršių nerijos svečiai. Grupelei taip pat priklausė Willy Carlas Hübn eris, rusas skulptorius Kaganas, tokia panelė Bernstein ir keletas mažiau žinomų dailininkų. Tuo metu Blode'ės namai dar neturėjo salės ir verandos, bet, tiesą sakant, buvo daug jaukiau nei šiandien. Nors aš nebuvo menininkas, nusprendžiau nors trumpam, kelioms dienoms, prisijungti prie dailininkų būrelio.“²

To viešbučio atmosfera išties buvo persisunkusi meno virusu, o meno aura mainėsi visomis spalvomis ir atspalviais. H. Kallmeyeris pateko į patį įvykių centrą ir iki 1944 m. buvo nuolatinis ir vienas ištikimiausių Nidos dailininkų kolonijos dalyvių. Štai ką reiškė vos peržengus H. Blode'ės viešbučio slenkstį užsimezgusi pažintis su dailininkų kolonijos pradininkais, sudariusiais ankstyvąjį kolonistų branduolį – tapytoju E. Bischoffu-Culmu ir F. Behrendtu. Nereikia stebėtis. Net Karaliaučiaus dailės akademijos profesoriaus emerito G. Knorro entuziazmas buvo ne ką mažesnis. Garbaus amžiaus dailininkas Nidoje, pasak dr. J. Barfodo, „atsidavė peizažo tapybai vietoj sau įprastų žanrinių ir figūrinių kompozicijų“³. Kai profesorius emeritas pavargdavo nuo nuolatinio menininkų šurmilio ir naktinėjimų, kelioms dienoms išvykdavo į Karaliaučių, išsimiegodavo, pailsėdavo ir vėl grįždavo į H. Blode'ės viešbutį.

Tikėtina, kad vieno tokio smagaus pasisėdėjimo prie vaišių stalo metu, spingsint visų

apdainuotoms „mažoms žibalinėms lemputėms“, E. Bischoffas-Culmas pasakojo, kaip tapytojas animalistas H. Krügeris, Karaliaučiaus dailės akademijos absolventas, apie 1888 m. pasikvietė jį ir savo pusbrolių Eduardą Andersoną į kelionę pėsčiomis nuo Rasytės (vok. *Rossitten*, dab. Rybačis, Kaliningrado sritis) iki Nidos ir kokį didžiulį įspūdį ta kelionė per kopas padarė jauniems dailės studentams.

Energingam teisės studentui to pakako. Pasiėmęs fotoaparata „Kodak“, H. Kallmeyeris nedelsdamas patraukė pėsčiomis per kopas, tik į kitą pusę, Juodkrantės link. Kelionė, matyt, buvo tas paskutinis argumentas, kuris nulėmė sprendimą meno naudai. Prabėgus keliems dešimtmečiams, po Antrojo pasaulinio karo Vokietijoje vargingai gyvenęs dailininkas puikiai prisiminė pirmosios kelionės metu įvykusį susitikimą su briedžiu. Jį kalbinusiam žurnalistui pasakojo: „Už Preilos krūmynuose aš pirmą kartą susidūriau su nedideliu briedžiu. Pasijutau lyg persikėlęs į žilą senovę, greitai žvilgtelėjau pro fotoaparato objektyvą ir padariau dvi tris nuotraukas. Rezultatas: nufotografavau daug žolių ir krūmų, jokie briedžio, bet briedžiais „užsikrėčiau“, ir tas užkratas nepraeina iki šiol, jau keturiasdešimt penkerius metus...“⁴

Baigęs dailės mokslus Dresdene, H. Kallmeyeris 1914 m. vėl apsisėjo Karaliaučiuje ir tęsdamas tradiciją kiekvieną vasarą (pertrauką padarė tik 1915–1918 m., Pirmojo pasaulio karo metais) praleisdavo Nidoje. Kad būtų patogiau ir visas tapybos priemones turėtų po ranka, Nidoje nuomojosi dirbtuvę. Taip tarp Karaliaučiaus ir Nidos gyveno iki 1944-ųjų. Su fotoaparatu ir eskizų bloknutu rankose nuolat keliaudamas po Kuršių neriją, dailininkas nuosekliai stebėjo, tyrinėjo, fotografavo, piešė, tapė augmeniją ir gyvūniją natūralioje aplinkoje. Sukūrė paveikslų, akvarelių, piešinių, grafikos, smulkiosios plastikos darbų. Kūriniuose vaizdavo briedžius, stirnas, lapes, kiškius, jūrinius erelius, gulbes, gandrus, gerves, žuvėdras, narus, antis, žąsis ir kitus laukinius paukščius. Jo paveikslų turėjo daugelis gamtos mylėtojų ir medžiotojų.

H. Kallmeyeris briedžius ne tik tapė. Jis buvo ir patyręs medžiotojas. Pavyzdžiui, 1902 m. laiške draugui pranešė ką tik grįžęs iš aštuonių dienų medžioklės turo. Užsimena, kad po 1923 m. prie Preilos jam pasisekė nušauti nebejauną briedį. Minėtame pokalbyje su žurnalistu dailininkas teigė, kad medžioklė

1
Pietų jūra (oland. *Zuiderzee*) – Šiaurės jūros įlanka Nyderlandų teritorijoje. 1932 m. jos vietoje buvo suformuotas Eiselio ežeras.

2
Kallmeyer H., „Die Malerkolonie Nidden“, *Memeler Dampfboot*, Memel, 3. July 1924.

3
Kelionė į prūsiškąjį „Barbizoną“, sud. I. Motiejauskienė, Klaipėda: VŠĮ „Nidden“, 2013, p. 67.

4
Hak., „Hans Kallmeyer – der Tiermaler unserer Heimat. Der MD besucht Memelländer in der Fremde“, *Memeler Dampfboot*, Oldenburg, 8. Januar 1951.

Hans Julius Bernhard
Kallmeyer
Du briedžiai Kuršių nerijos
miške rudenį. 1919
Drobė, aliejus,
50,5 × 60,5 cm
Rytprūsių krašto muziejus

5

Ibid.

6

Mollenhauer E., „Wunderland
Nieden“, *Ein Blick zurück.
Erinnerungen an Kindheit
und Jugend, an Leben und
Wirken in Ostpreußen,
hergestellt Martin Borrmann,*
München: Gräfe & Unzer,
1961, p. 243–250.

7

Tarpukariu Klaipėdoje leistas
„Memeler Dampfboot“
(po karo redakcija perkelta
į Oldenburgą) ir po
Antrojo pasaulinio karo
Hamburge leidžiamas
„Das Ostpreußenblatt /
Preussische Allgemeine
Zeitung“.

8

Kallmeyer H., „Die
Malerkolonie Nidden“,
Memeler Dampfboot,
Memel, 3. July 1924.

9

*Die Kurische Nehrung in
Wissenschaft u. Kunst.
Ausstellung von Nahrungs-
bildern in der Kunsthalle*
[parodos katalogas],
Königsberg, 1914, p. 10–11.

nesąs didelis menas ir kad jis gamtoje mieliau
„šaudęs“ pieštuku, o ne su šautuvu⁵.

H. Kallmeyeris buvo ne tik ištikimas ir nuo-
sekklus kolonistas. Jis vienas pirmųjų pradėjo
rašyti straipsnius vietinėje spaudoje apie kolo-
nijos raidą. Verta priminti, kad H. Blode'ės žento
ir kolonijos puoselėtojo tapytojo E. Mollenhau-
erio emocionalūs, vaizdingi prisiminimai, kuriais
šiandien remiasi visi kalbantieji apie Nidos
koloniją, buvo užrašyti apie 1948 m., o paskelbti,
regis, tik 1961-aisiais⁶. Nors tarpukario ir ypač
pokario vokiškoje periodinėje spaudoje⁷ pasi-
taikydavo įvairių profesijų žmonių prisiminimų
apie Nidos dailininkų koloniją, svarbu tai, kad
H. Kallmeyeris kolonijoje vykusius įvykius matė
iš arti ir vertino pirmiausia dailininko akimis.
„Aš buvau visų dailininkų rato pokyčių liudininkas“, – teigė tapytojas.

Itin didelį įspūdį jam paliko 1909 m. vasa-
ra: „1909 m. aš grįžau [į Nidą – *aut. past.*] jau

kaip dailininkas animalistas, pasiryžęs visiškai
atsidėti briedžio natūroje studijoms. Kaip tik
tais metais pirmą kartą pasirodė iš Cvikau kilęs
Pechsteinas, sukėlęs revoliuciją tarp Nidos
dailininkų. E. Bischoffas-Culmas ir panelė
Schütz buvo įsitikinę, kad negalima taikstyti
su nauju ekspresionistinės tapybos stiliumi.
Prasidėjo stilių kova: čia impresionizmas, ten
ekspresionizmas. Paskui Pechsteiną atsekė
Schmidtas-Rottlufas ir kiti laukiniai grupės
„Tiltas“ nariai, nuomonės vis labiau maišėsi,
priešybės – stiprėjo, ir tai griovė anksčiau
buvusią jaukią santarvę. Antra vertus, Pech-
steino šlovė garsino Nidos dailininkų koloniją, į
„H. Blode'ės ratą“ jungėsi vis nauji dalyviai.“⁸

1914 m. gegužės 1 d. Karaliaučiuje buvo ati-
daryta pirmoji paroda, skirta Kuršių nerijai. Gre-
ta oficialaus pavadinimo „Kuršių nerija moksle ir
mene“ (*Die Kurische Nehrung in Wissenschaft
und Kunst*), ji dar vadinta tiesiog „Nerijos vaizdų
paroda“. Parodą organizavo Karaliaučiaus
meno sąjunga (*Königsberger Kunstverein*) ir
„Gėtės sąjungos“ (*Goethe-Bund*) Karaliaučiaus
skyrius, talkino B. Teicherto dailės salonas, o
iš bilietų gautas pelnas buvo skirtas nuo audrų
nukentėjusiems Rytprūsių žvejams ir jų šei-
moms šelpti. Erdviose ir moderniose, vos prieš
metus prie Vrangelio bokšto atidarytos meno
galerijos (arch. Friedrichas Lahrsas) salėse
buvo eksponuojami tapybos, grafikos, skulptū-
ros darbai, meninės, dokumentinės fotografijos.
Didžiausią dailės kūrinių dalį parodoje sudarė
Kuršių nerijos peizažai, rodyta keliolika figūrinių
kompozicijų, portretų ir dvi bronzinės briedžių
skulptūros. Stilistinė parodos įvairovė buvo
gana plati, nuo realizmo, vėlyvojo impresioniz-
mo iki ekspresionizmo. Ryškiausia parodos
žvaigžde tapo Maxas Pechsteinas.

H. Kallmeyeris parodoje eksponavo septynis
aliejinės tapybos paveikslus. Kataloge nurodyti
tik jų pavadinimai: „Besilsintis briedis“, „Brie-
džių miškas, padengtas kovo sniegu“, „Gerian-
tis briedis (Nidos palvė)“, „Varnos“, „Briedžių
miškas prie Nidos rudenį“, „Varnos, tupinčios
ant apsnigtų pušų“ ir „Apsnigtas Skruzdynės
kelias“⁹. Sprendžiant iš pavadinimų, tikėtina,
kad didžioji dalis paveikslų buvo nutapyti anks-
tyvą 1914 m. pavasarį.

Paroda „Kuršių nerija moksle ir mene“
apibendrino beveik šimto metų Kuršių nerijos
vaizdavimo Rytų Prūsijos dailininkų kūriniuose
tradiciją ir įtvirtino Kuršių nerijos svarbą, šiuo

Dimitrij Prokofieff
Briedžių miškas Rytų
Prūsijoje. 1934
Drobė, aliejus, 54 × 75 cm
Rytprūsių krašto muziejus

atveju – menui ir meno žmonėms. Antra vertus, paroda tapo ankstyvojo, nerūpestingo ir veržlaus, Nidos dailininkų kolonijos etapo apibendrinimu. Praėjus lygiai trims mėnesiams nuo jos atidarymo, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas.

Pasak H. Kallmeyerio, „prasidėjo karas, ir su linksmu, bohemišku gyvenimu Nidoje buvo baigta“. Į Nidą dailininkas sugrįžo tik po kelerių metų pertraukos, 1918 m. spalio pradžioje. Pamažu į Nidą rinkosi ir kiti vyresnės kartos dalyviai, prisijungė keli jauni Karaliaučiaus dailės akademijos absolventai. Bet 1920 m. prasidėjusi ekonominė krizė ir infliacija neprėjo be pasekmių. Cituojamame straipsnyje H. Kallmeyeris teigia, kad menininkai, priversti už grašius pardavinėti paveikslus negausiems poilsiautojams, išsivažinėjo, ir 1923 m. vasarą jis buvo vienintelis kolonijos atstovas Nidoje. Po 1923 m. situacija pamažu gerėjo, todėl 1924 m. rašydamas straipsnį dailininkas jau buvo

kupinas vilčių: „Be Kallmeyerio, vėl sugrįžo (iš Amerikos) senas nuolatinis kolonijos dalyvis Mollenhaueris ir įsikūrė jaukiuose uošvio namuose, tinkančiuose rimtam, tyliam darbui. Iš Karaliaučiaus atvyko Eduardas Bischoffas ir daugelis kitų dailininkų, nusiteikusių tęsti pažintį su Nida. [...] Tikėkimės, kad ateis ramesni laikai ir Nida, kaip ir anksčiau, vasaromis kvies dailininkus į motyvų turtingus namus.“¹⁰

Taip ir įvyko. „Šiandien Nidoje yra trys tapytojai, kaip kregždės sugrįžę į gimtąjį lizdą, na o kiti jauni dailininkai pasitenkina tik trumpais apsilankymais, negalvodami apsistoti ilgesniam laikui. Čia gali sutikti pastaraisiais metais išgarsėjusį Birnstengelį, žingsniuojantį kaimo gatve su didžiuoliu sombreru ant galvos; su eskizų bloknotu į kaimelį grįžtantį energingąjį Kallmeyerį; peizažistą Knaufą, kokiame nors tyliame ir tapybiškame senosios Nidos kampe lyje gaudantį paskutinius šiaurietiško rudenio

10

Kallmeyer H., „Die Malerkolonie Nidden“, *Memeler Dampfboot*, Memel, 3. July 1924.

Alexander Kolde
Briedžiai mėnesienoje. 1952
Kartonas, aliejus,
67 × 82,5 cm
Rytprūsių krašto muziejus

saulės blyksnius ir klojantį juos į paveikslus. Visi trys dailininkai įleido šaknis Nerijoje, o Knaufas visai neseniai persikraustė gyventi į Nidą¹¹, – 1932 m. džiaugėsi Nidos kronikininkas Germanas Balte.¹¹

Kaip vystėsi dailininko karjera, gerą ketvirtį amžiaus buvusi susieta su Kuršių nerija ir Nidos dailininkų kolonija? H. Kallmeyerui lipte prilipo „briedžių tapytojo“ vardas, šiandien kartais tariamas su lengva ironija. Bet tiesa ta, kad jo paveiksluose briedžiai ir visas gausios Kuršių nerijos faunos pasaulis ne toks jau paprastas ar naivus. Juose profesionaliai dera gyvas žvilgsnis į objektą, impresionistinis momento čia ir dabar vaizdavimas, O. Zwintscherio įdiegta pagarba seniesiems tapybos meistrams ir profesoriui artima simbolizmo dvasia bei moderno stiliatika, kuria jis pasidalino su gabiau mokiniu. H. Kallmeyerio animalistinės kompozicijoms būdinga minkšta, plaukianti silueto linija, vyrauja šaltas subtilus koloritas. Paukščius tapytojas mėgo vaizduoti rakursu, judesyje ir skrydyje, o briedžius – paslaptinai sustingusius nerijos ryto miglose ar pajūrio kopose.

¹¹
Balte G., „Spätsommer in Nidden. Nidden, Mitte September“, *Memeler Dampfboot*, Memel, 15. September 1932.

H. Kallmeyerio animalistinių kompozicijų savitumas ir naujumas išryškėja lyginant, kaip briedžius vaizdavo garsūs, Vokietijos meno scenoje pripažinti ir nusipelnę medžioklės bei jos trofėjų tapytojai R. Friese'as ir D. Prokofieffas, kūrę pagal XIX a. animalistinio žanro standartus. Jų paveiksluose viskas tikslu iki natūralizmo, nėra jokių komponavimo, gyvūnų anatomijos, judesio klaidų, o akademiškas, oficialus stilius kuria orią distanciją tarp žiūrovų ir vaizduojamojo objekto. Kitaip į animalistinį žanrą ir apskritai į konkretų briedžio motyvą žvelgė keleriais metais už H. Kallmeyerį jaunesni Rytprūsių tapytojai – A. Kolde'ė, E. Bischoffas, K. Kuncas: be didesnių įsipareigojimų, laisvai ir išradingai. Tai patvirtina Karaliaučiaus dailės akademijos auklėtinio ir P. Domšaičio draugo A. Kolde'ės aliejinis paveikslas „Briedžiai mėnesienoje“ (1952) arba K. Kunco (1904–1969), dažnai laiką leidusio Nidoje ir Klaipėdoje, akvarelė „Briedis nendryne“ (1950).

Antra vertus, jaunesnės kartos dailininkų kūryboje briedžio, kitų gyvūnų motyvai buvo labiau išimtis nei taisyklė. Praėjusio amžiaus

3–4 dešimtmetį animalistinis žanras prarado populiarumą. Žvelgiant iš to meto modernaus meno pozicijų, animalistiniai kūriniai vertinti kaip savotiški reliktai, skirti nebent neišrankiam vartotojui, kuriami komerciniais tikslais, užsakomi praktiniais sumetimais – kaip dovanos medžiotojams arba vidutinių buržuazijos atstovų namų vestibulio ar darbo kabineto puošmenos.

Todėl ir parodos „Briedis kopose“ simboliu tapo ne kokio pripažinto medžioklės ir jos trofėjų tapytojo kūrinys, bet efektinga briedžio galva, kurią 1904 m. nutapė Karaliaučiaus dailės akademijos auklėtinis ir Nidos dailininkų kolonijos pradininkas E. Bischoffas-Culmas. Jis itin retai vaizdavo gyvūnus, o kompozicija su briedžiu, regis, vienintelė. Dailininką labiau domino Kuršių nerijos žmonės, jų gyvenimas gamtos ar marių fone. Vertintina, kad E. Bischoffas-Culmas sugebėjo kitaip pažvelgti į nerijos miškų gyventoją, kurį taip vaizdingai apibūdino rašytojas Thomas Mannas: „Pasakyčiau, kad tatai jaučio, arklio, elnio, kupranugario ir buivolo mišinys.“ Iš arti ir iš žemo žiūros taško nutapyta galinga briedžio galva – pats tikriausias „individo“ portretas.

Gerai pažinodamas to meto Nidos kasdienybę ir negalėdamas nepastebėti neigiamų aspektų, susijusių su sparčiu vietovės virsmu į kurortą, 1930-aisiais G. Balte'ė rašė: „Visuose viešbučiuose kabo pardavimui skirti Nidos dailininkų kolonijos paveikslai – masyvios violetinės Knaufo valtys, glotnūs ir žvilgantys Kallmeyerio briedžiai, temperamentingi, naujoviški Mollenhauerio peizažai. Šie dailininkai labai skirtingi, bet visi trys yra tvirtai įleidę šaknis Nerijoje ir iš jos gauna įkvėpimą, skatinantį geriausias menines jėgas. Kurorto publikos požiūris į jų kūrybą akivaizdžiai skiriasi. Knaufas pardavė daug solidžių laivelių vaizdų, o briedžių paklausa šiais metais nebuvo tokia didelė kaip įprasta, iš Mollenhauerio tik Thomas Mannas nupirko du paveikslus. Reikia pasakyti, kad meno kūrinių pardavimas yra laimės dalykas. Todėl nieko dailės srityje nenutuokiantiems poilsiautojams įvairių viešbučių kelneriai mielai dalija patarimus ir veda nemokamas meno istorijos pamokas.“¹²

Tiesą sakant, komercine sėkme Nidos dailininkų kolonijoje po 1923 m. išsiskyrė du dailininkai – H. Kallmeyeris ir C. Knaufas. Skyrėsi tik jų populiarinami motyvai. Pirmasis į kolonijos istoriją įėjo kaip briedžių tapytojas, o C. Knaufas, kaip pats prisipažino, „turėjo silpną tapyti

kurėnus“. Nei vienas, nei kitas dėl kiekybės ir uždarbio niekada nedarė nuolaidų meninei kūrinių kokybei.

H. Kallmeyeris užima vidurinę poziciją tarp tikroviško natūralizmo ir emocionaliai subjektyvaus tikrovės perteikimo. Per daugelį metų, atiduotų animalistinei temai, tapytojas suformavo savitą stilių. Jo paveikslai, akvarelės, grafikos darbai lengvai atpažįstami net nepatyrusio, pradedančiojo rinkėjo. Tiesiog sunku su kuo nors kitu sumaišyti tuos miglose padūmavusius paveikslus su grakščiais ilgakojais briedžiais, tarsi besiklausančiais pušų šlamesio, jūros bangų mūšos, ar laukiniais paukščiais, kurių galingų sparnų sukeltas sukūrys šiauria vandens paviršiu.

H. Kallmeyerio gyvenimo ir kūrybos kelias atspindi ir apibendrina daugelio su Rytų Prūsija susijusių kūrėjų ir jų kūrinių likimus. Dailininko dirbtuvė Karaliaučiuje ir visi joje saugoti kūriniai buvo sunaikinti per intensyvius miesto bombardavimus 1944 m. rugpjūtį. Paveikslai, likę nuomojamoje dirbtuvėje Nidoje ar H. Blode'ės viešbutyje (autorius dovanos svetingam savininkui), karo sumaištyje prapuolė be žinios. Pokariu, būdamas toli nuo Kuršių nerijos ir negalėdamas į ją sugrįžti, H. Kallmeyeris, kaip ir daugelis jo kartos dailininkų, pakerėtų šio stebuklingo krašto grožio ir dvasios, iki gyvenimo pabaigos tapė nostalgiskus prisiminimų paveikslus, kartodamas ir gaivindamas kadaise sukurtų darbų motyvus ir nuotaikas.

GUMBINĖS IR TILŽĖS BRIEDŽIAI

Nors skulptūroje briedžio motyvas retesnis (vietinių skulptorių regione beveik nebuvo), jis ne mažiau aktualus. Parodoje eksponuoti du mažosios plastikos kūriniai: L. Vordermayerio iš bronzos nulietas briedis (1929) ir U. Enseleit kompozicija su briedžio ir moters figūromis (apie 1980). Nors abu autorius sieja tas pats motyvas, jų kūriniai atskleidžia, kaip XX a. kito populiarus motyvo traktavimas ir stilistika.

L. Vordermayeris, kartu su E. Bischoffu-Culmu ir H. Kallmeyeriu, 1914 m. dalyvavo Kuršių nerijai skirtoje parodoje. Berlynietis skulptorius tuo metu Rytprūsiose jau buvo išgarsėjęs kaip Gumbinės briedžio autorius – 1914 m. parodos kataloge nurodoma, kad jis eksponavo bronzinę briedžio skulptūrėlę¹³. Kiek vėliau,

¹² Balte G., „Niddener Tagebuch. Nidden, Ende August“, *Memeler Dampfboot*, Memel, 31. August 1930.

¹³ *Die Kurische Nehrung in Wissenschaft u. Kunst, Ausstellung von Nehrungs-bildern in der Kunsthalle, Königsberg: Die Gesellschaft der Künstler und Kunstfreunde, Der Goethebund, 1914, p. 16.*

3 dešimtmečio viduryje, pagal L. Vordermayerio modelį buvo išleista nedidelio formato suvenyrinė bronzinių briedžių serija. Tikėtina, kad parodoje „Briedis kopose“ rodytas eksponatas buvo būtent iš jos.

Iš Miuncheno kilęs L. Vordermayeris dailės pagrindus gavo Berlyne, Taikomosios dailės muziejaus meno mokykloje, kurią lankė 1888–1890 metais. Vėliau studijas tęsė pas skulptorius Peterį Christianą Breuerį (jis buvo Borusijos paminklo, stovėjusio Klaipėdoje iki Antrojo pasaulinio karo, autorius) ir Karlą Begasą. Svarbiausias jo kuriamų monumentalios ir mažosios plastikos darbų žanras buvo animalistinis. Jis mėgo vaizduoti įvairius gyvūnus ir paukščius – erelius, varnas, arklius, žuvis, žirgus, žirgus su raiteliais ir, žinoma, briedžius. Ant skulptoriaus antkapio Šv. Mato kapinėse Berlyne tupi trys bronzinės varnos.

Teigiama, kad nuo 1909 m. žiemos L. Vordermayeris ne kartą lankėsi Nemuno deltoje, Gilijos (vok. *Gilge*, dab. Matrosovo), Tovelninkų (vok. *Tawellnigken*) kaimuose. Jis stebėjo ir iš natūros piešė briedžius, kurių aplinkiniuose miškuose buvo itin daug. 1906 m. Kukmiškio, Nemunyno (vok. *Nemonien*, dab. Golovkino) ir Tovelninkų vyresniosios girininkijos tarp Rusnės ir Gilijos buvo paskelbtos briedžių draustiniu, o dar šešios girininkijos su Aukštumalos ir Rupkalvių aukštapelkėmis – draustinio apsaugine zona.

1910 m. pavasarį būnant netoli Gilijos kaimo abipus Gilijos upės (vok. *Gilge*, dab. Matrosova) išsidėsčiusiame Marienbrucho (vok. *Marienbruch*, dab. Sažencai) kaimelyje L. Vordermayerį užlupo šaktarpis¹⁴. Vietovė kurį laiką buvo atskirta nuo pasaulio. Per šaktarpį kaimo apylinkėse užstrigo ir didžiulis briedis – nebegalėjo ištrūkti per patvinusius vandenį ir slidų, aštriai lūžtantį ledą. Skulptoriui tai buvo netikėta galimybė. Kiekvieną dieną nešdamas po kelias kopūstų galvas, jis taip prisijaukino laukinį gyvulį, kad galėjo priartėti prie jo per keliolika žingsnių ir eskizuoti, kiek geidė širdis. Marienbruche skulptorius iš molio nulipdė pirmą nedidelį briedžio modelį.

Grįžęs į Berlyną, L. Vordermayeris dirbtuvėje iš gipso nuliejo natūralaus dydžio, 2,2 m aukščio, modelį. Apžiūrėti gipsinio briedžio rinkosi kolegos, buvo atėjęs ir tapytojas animalistas profesorius R. Friese'ė, kurio litografija „Briedis, saugantis savo teritoriją“ (1900)

eksponuota aptariamoje parodoje. Profesorius, davęs kelis vertingus patarimus, komentavo: „Vordermayeris yra labai darbštus ir nuoširdus kūryboje, jis įdėjo velniškai daug pastangų ir pasiekė savo.“¹⁵ R. Friese'ės vertinimas buvo itin svarus – juk pagal šio iš Gumbinės kilusio profesoriaus modelį buvo nulieta bronzinė garsiojo šešiolikaragio elnio, kurį imperatorius Vilhelmas II sumedžiojo Romintos girioje 1909-aisiais, skulptūra.

Teigiama, kad L. Vordermayerio didysis gipsinis briedžio modelis buvo atgabentas iš Berlyno į Marienbrucho kaimą (kartais nurodomi Tavelninkai) ir pastatytas girininkijos daržinėje ant specialių bėgių, kad sunkią gipsinę skulptūrą būtų galima išstumti į lauką apžiūrai (pasak skulptoriaus, tam prireikė daug pastangų ir „arbatpinigių“). Kalbos apie menininko Berlyne sukurtą briedį greitai pasklido, sulaukta daug lankytojų, norėjusių savo akimis pamatyti tokį stebuklą. 1911 m. liejykloje Berlyne briedžio skulptūra buvo išlieta iš bronzos. Kurį laiką ji stovėjo skulptoriaus namų sode, paskui eksponuota kasmetinėje trofėjinių ragų parodoje. 1912 m. Prūsijos meno komisija nupirko skulptūrą, dar kitais metais bronzinis briedis buvo pastatytas Gumbinės miesto aikštėje.

Antrasis L. Vordermayerio sukurtas briedis buvo skirtas Karaliaučiai – kaip Prūsijos vyriausybės ministro pirmininko Otto Brauno dovana gimtajam miestui. Nesutarus ar neradus vietos skulptūrai Karaliaučiuje, sumanymas liko neįgyvendintas ir 1928 m. ji atiteko Tilžei (vok. *Tilsit*, dab. Sovetskai). Po antrojo pasaulinio karo bronziniai Gumbinės ir Tilžės briedžiai pateko į Kaliningrado zoologijos sodą. 1991 m. Gumbinės briedis vėl pastatytas dabartiniame Guseve. Po ilgų peripetijų 2006 m. į Sovetską „grįžo“ ir Tilžės briedis.

Abu L. Vordermayerio briedžiai labai panašūs, tik Gumbinės briedžio galva pasukta į dešinę, o Tilžės – į kairę. Tai tikroviškos, natūralinės skulptūros pavyzdžiai. Svarbiausias ir tikrai nelengvas jų kūrėjo uždavinys buvo tikslus žvėries anatomijos, proporcijų, judesio perteikimas, siekiant sukurti kuo didesnę natūralumo, tikroviškumo įspūdį. Tais pačiais kriterijais vadovavosi ir profesionalūs skulptūrininkai, ir ne mažiau reiklūs paprasti kaimiečiai. Šiuo požiūriu L. Vordermayerio kūriniai yra būdingi XIX a. akademistinės skulptūros pavyzdžiai.

¹⁴ Šaktarpis – metas, kai Nemuno deltos upėmis Kuršių marių link pajuda ledai.

¹⁵ „Die Entstehungsgeschichte des Gumbinner Elchs“, *Gumbinner Heimatbrief*, Nr. 27, 3/74 Dezember 1974, p. 16.

KERAMIKA IŠ LAZDYNŲ

Parodoje „Briedis kopose“ greta tapybos, grafikos ir skulptūros darbų eksponuoti du kuklūs keramikos eksponatai – kvadratinė plaketė (koklis) su nutapytu smagiai risnojančiu briedžiu ir taurė, dekoruota briedžio figūra. Abu dirbiniai pagaminti Lazdynuose (vok. *Lasdehnen*, dab. Krasnoznamenskas, Kaliningrado sritis) praėjusio amžiaus 3–4 dešimtmetyje veikusiose keramikos dirbtuvėse. Lazdynų keramika pas mus beveik nežinoma. Kiek didesnis jos rinkinys saugomas Rytprūsių krašto muziejuje.

Lazdynai buvo nedidelis bažnytkaimis Mažojoje Lietuvoje, prie Šešupės upės. Šiandien tai visai netoli nuo Lietuvos sienos. Miestelis suklestėjo XIX a. pab.–XX a. pr., kai pro jį buvo nutiestas plentas į Ragainę, siaurasis geležinkelis sujungė su Pilkalniu, o per Šešupę pastatytas geležinis tiltas. Važiuojant tiltu, iš tolo matėsi 1874–1877 m. pagal architekto Friedricho Augusto Stüllerio (to paties, kuris vadovavo Rietavo bažnyčios statybų darbams) projektą ant stataus Šešupės šlaito sumūrytos neogotikinės evangelikų bažnyčios bokštas. Miestelyje veikė Rudolfo Marschallo spaustuve, kurios knygynėlyje buvo galima nusipirkti lietuviškų leidinių.

Iš Karaliaučiaus į Lazdynus 1905 m. persikėlęs Wilhelmas Danielczickas kartu su dvaru

įsigijo ir plytinę. Po Pirmojo pasaulinio karo Rytų Prūsijoje statybinių medžiagų, tarp jų ir plytų, poreikis buvo didžiulis, tad verslas klestėjo. Plytinės savininko duktė Ema Danielczick baigė valstybinę profesinę keramikos mokyklą Bunzlau mieste (dab. *Bolesławiec*, Lenkija). 1932 m. E. Danielczick kartu su drauge Renate Vesper, kuri, kaip manoma, keramikos mokėsi Meisene, Lazdynuose įkūrė keramikos dirbtuves. Raudonasis molis (labai panašus naudotas ir Kadynės keramikos gaminiams) buvo imamas iš tėvo plytinei priklausančių vietinių molio resursų.

Dirbtuvėse buvo gaminami nebrangūs indai: pietų ir kavos servizai, puodai ir puodeliai, dubenys, lėkštės, taurės, vazos ir vazelės. Indai dažniausiai dengti balta glazūra ir dekoruoti stilizuotų melsvų rugiagėlių ar darželiuose pamėgtų dailiųjų auskarėlių motyvais, visada su šviesiai mėlynais apvadais pakraščiuose. Dirbtuvėse taip pat buvo galima įsigyti žvakidžių, varpelių, mielų gyvūnų statulėlių ir figūrėlių, skirtų kalėdinėms prakartėlėms. Populiarūs tradicinės Lazdynų keramikos dekoru motyvai buvo žvejų valtys kurėnai, žuvis stintos ir, žinoma, briedžiai. Dirbtuvės Lazdynuose užsidarė 1939 m., kai abi draugės sukūrė šeimas ir išvyko iš Lazdynų. R. Vesper tęsė keramikės darbą, vėliau perdavė dirbtuvę ir originalų Lazdynų gaminių spaudą savo mokinei. Taip tradicinė Rytprūsius menanti keramika įgijo simbolinį tęsinį Vokietijoje.